

บทที่ ๔

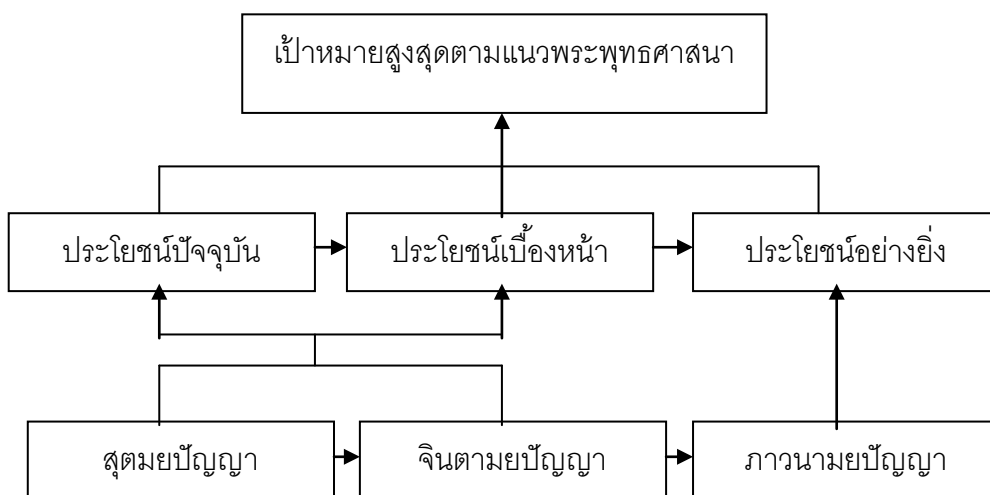
รูปแบบระบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

รูปแบบระบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมการพัฒนาดนตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เกิดจากการศึกษา ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ศึกษาการพัฒนาดนตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎีระบบ

ส่วนที่ ๒ พัฒนาโครงสร้างต้นแบบ ที่ได้จากการบูรณาการโดยใช้กระบวนการอาหารของวิชาและวิมุติเป็นกรอบในการศึกษา มีทฤษฎีระบบเป็นเครื่องมือในการแสดงหรืออธิบายกระบวนการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจรายละเอียด อันจะนำไปสู่การปรับปรุงวิธีการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ส่วนที่ ๓ การนำเสนอรูปแบบระบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกิดจากการนำโครงสร้างต้นแบบจากส่วนที่ ๒ ไปพัฒนารูปแบบและประยุกต์กับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อบรรลุประโยชน์ ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเทคนิควิธีการเรียนรู้ ปฏิบัติ และประเมินผลด้วยตนเอง

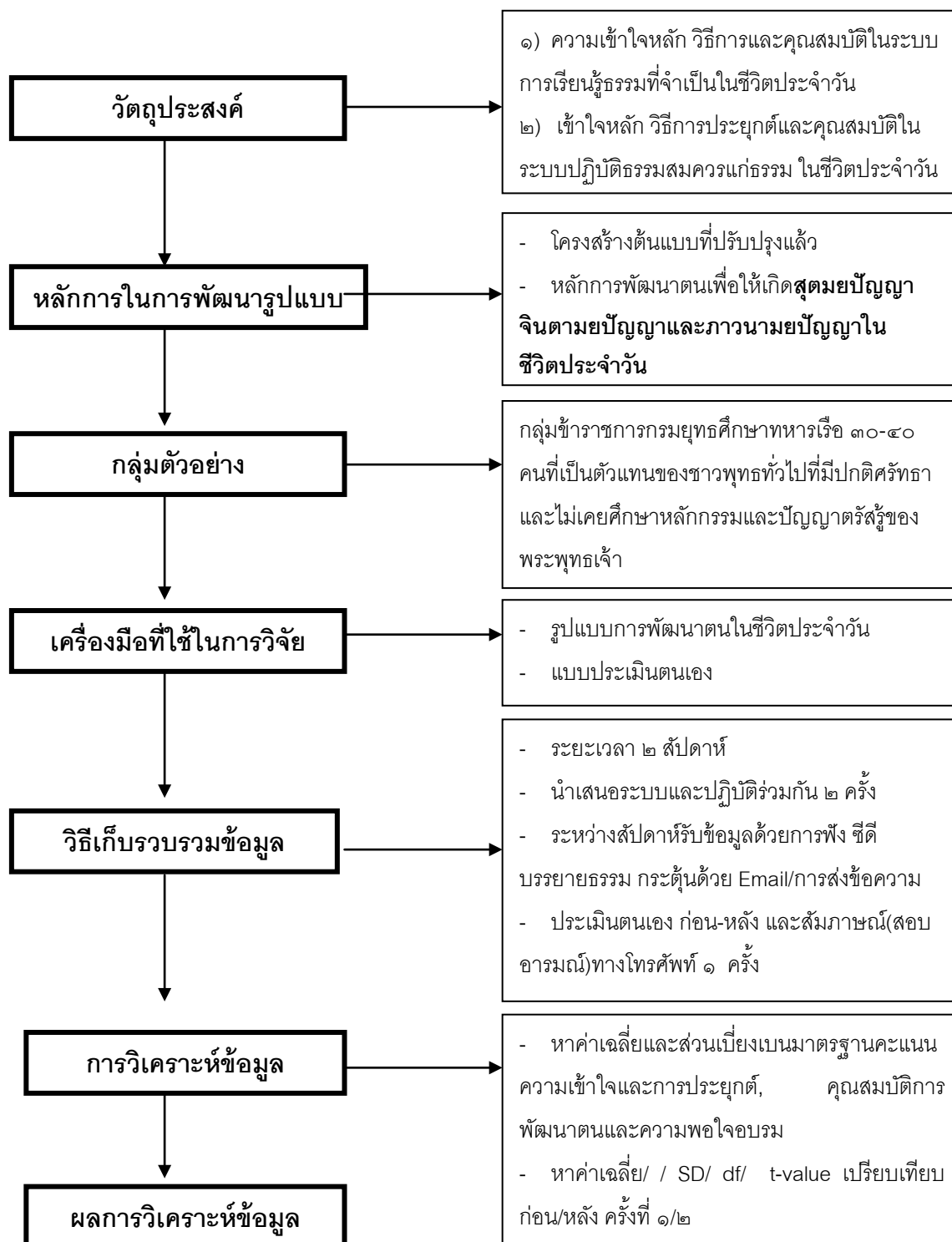

แผนภูมิที่ ๒๐ : แสดงเป้าหมายและประโยชน์ของการพัฒนาดนตามแนว

พระพุทธศาสนา สรุปรจากหนังสือพุทธธรรม

ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ มีดังต่อไปนี้ คือ ๑) วัตถุประสงค์ ๒) หลักการในการพัฒนารูปแบบ ๓) กลุ่มตัวอย่าง ๔) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๕) วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ๖) การวิเคราะห์ข้อมูล ๗) ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

แผนภูมิที่ ๒๑ : กรอบแนวคิดในการสร้างรูปแบบ

๔.๑ วัตถุประสงค์ของการพัฒนารูปแบบ

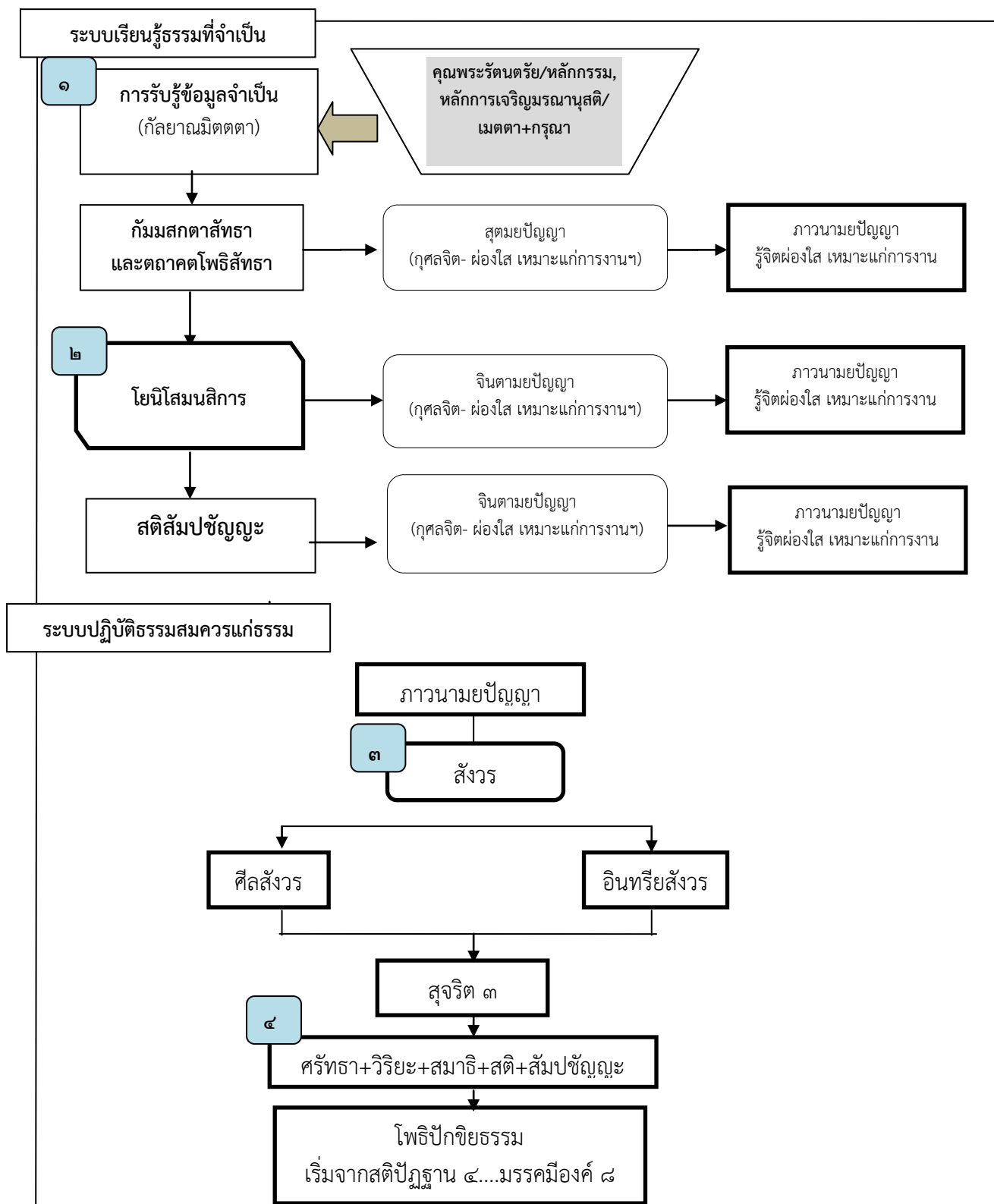
รูปแบบระบบการพัฒนาศาสนาในชีวิตประจำวันเพื่อการส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ และเชื่อมโยงกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนบรรลุเป้าหมายในแต่ละระบบตามลำดับ และบรรลุเป้าหมายสูงสุดในที่สุด เป้าหมายของการพัฒนาจึงมุ่งให้เกิดผลใน ๒ ระบบใหญ่ และระบบย่อย ๔ ระบบ คือ ๑) ระบบรับข้อมูลจำเป็น ๒) ระบบคิดแยกแยะ ๓) ระบบสำรวจ ๔) ระบบปฏิบัติการ ดังนั้น วัตถุประสงค์ของระบบการพัฒนาศาสนาตามโครงสร้างต้นแบบ จึงประกอบด้วย

- ๑) ระบบการเรียนรู้ธรรมที่จำเป็น มีวัตถุประสงค์เพื่อ
 - ก. การเข้าใจหลักและวิธีการประยุกต์ระบบรับข้อมูลจำเป็น และระบบคิดแยกแยะ
 - ข. การเข้าใจคุณสมบัติการพัฒนาศาสนาในระบบรับข้อมูลจำเป็น และระบบคิดแยกแยะ
- ๒) ระบบปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อ
 - ก. การเข้าใจหลัก วิธีการประยุกต์ระบบสำรวจและระบบปฏิบัติการ
 - ข. การเข้าใจคุณสมบัติการพัฒนาศาสนาในระบบสำรวจ และระบบปฏิบัติการ
- ๓) เพื่อวัดความพอใจหลักและวิธีการพัฒนาศาสนาเองด้วยระบบการพัฒนาศาสนา

๔.๒ หลักการในการพัฒนารูปแบบ

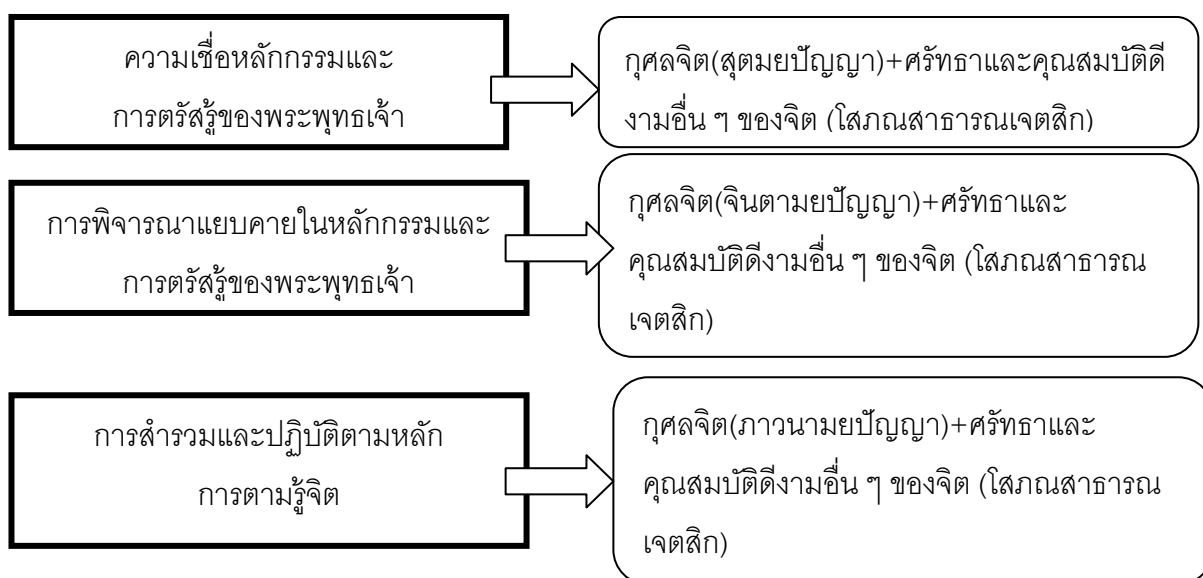
จากโครงสร้างต้นแบบสู่การพัฒนารูปแบบและประยุกต์กับกลุ่มตัวอย่าง บนแนวคิดการสร้าง ความเข้าใจหลักและวิธีการพัฒนาศาสนาเอง เพื่อให้เกิดสุขุมปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาในชีวิตประจำวัน อันจะนำไปสู่ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องหน้า และประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาศาสนาตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒๒ : หลักการในการประยุกต์ระบบ

จะเห็นได้ว่าการออกแบบแนวคิดในพัฒนารูปแบบและการประยุกต์ มาจาก

๑. โครงสร้างต้นแบบระบบการพัฒนาตนที่ผ่านการพิจารณาร่วมกันในการ Focus Group และนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับการนำไปใช้จริง
๒. แนวคิดการสร้างความเข้าใจหลักและวิธีการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดทั้งสุขุมปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาในชีวิตประจำวัน
 - แนวคิดเกี่ยวกับกุศลจิตและส่วนประกอบของกุศลจิต ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนา ที่ถูกต้อง และลักษณะของกุศลจิต คือ จิตที่ไม่เศร้าหมอง ไม่เร่าร้อน เป็นจิตที่ ตีงาม ที่ฉลาด ที่สะอาด ที่ปราศจากโทษ และให้ผลเป็นสุข^๑
 - หลักการปฏิบัติ คือ การตามรู้สภาวะกุศลจิตที่มีความผ่องใส ตื่น รู้ เหมาะแก่ การงานที่เป็นกุศลทั้งปวง อันเกิดจากศรัทธา การพิจารณาแยกคาย สติสัมปชัญญะ ศีลและอินทรีย์สังวร และอินทรีย์ ๕ ในการปฏิบัติตามระบบ สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘^๒

แผนภูมิที่ ๒๓ : แสดงเหตุในการเกิดกุศลจิต

^๑ มูลนิธิสถานที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท, คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม ๑, หน้า ๒๘.

^๒ ดุราลัยเถียดใน อก.ทสก.(ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

๔.๓ กลุ่มตัวอย่าง

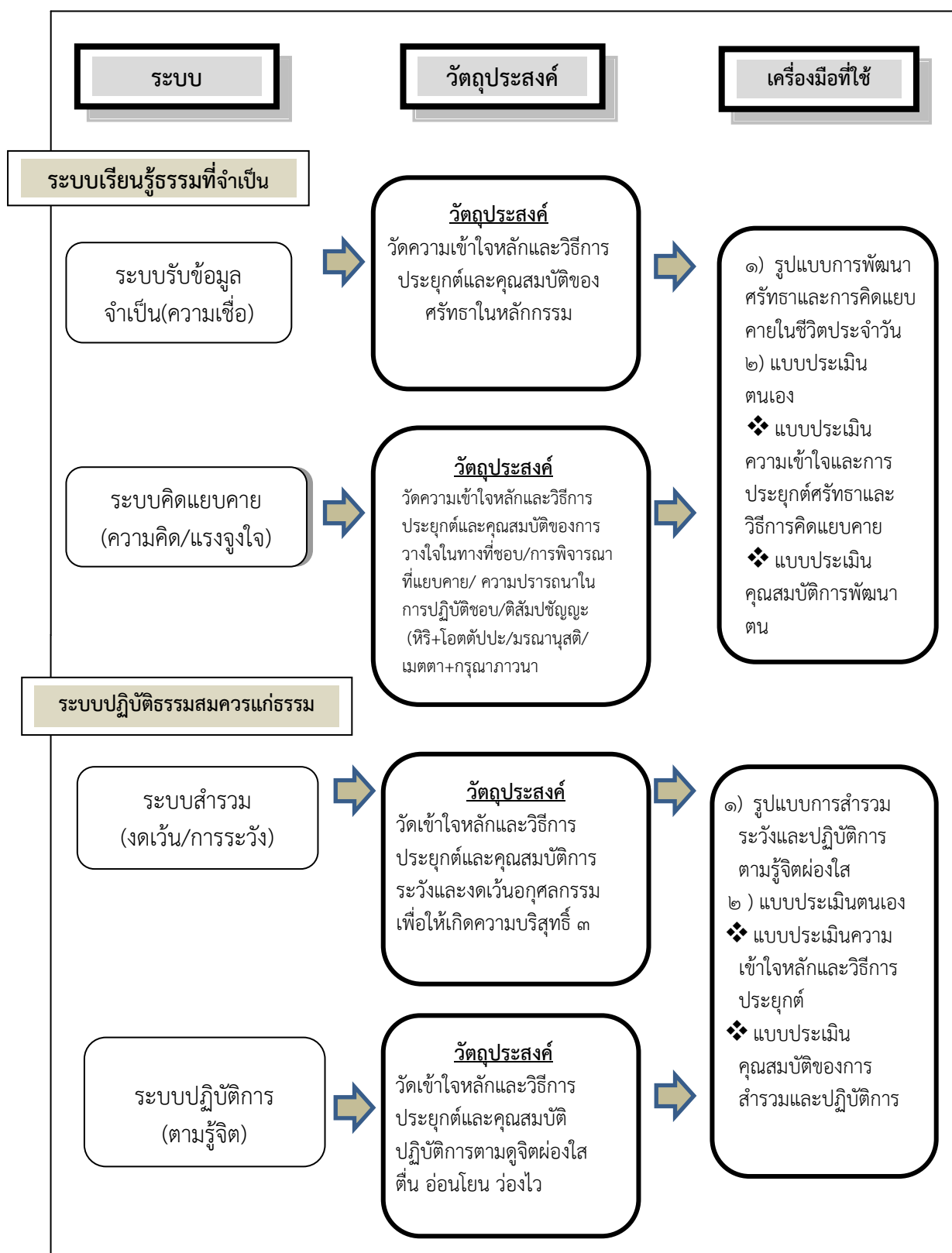
ดังได้กล่าวแล้วว่า การพัฒนาตนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากมีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย และเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินไปตลอดชีวิต โดยเริ่มจากการพัฒนาระบบรับรู้ข้อมูลจำเป็น (ความเชื่อ) ระบบคิดแยกกาย (ความคิด) ระบบสำรวม (การระวัง) และระบบปฏิบัติการตามรู้คุณลจิตตามลำดับ แต่ละลำดับมีความเป็นเหตุ เป็นผลต่อกัน รวมทั้งเป็นผลย้อนกลับให้แกกันและกันตลอดเวลา ดังนั้น ความแตกต่างของแต่ละบุคคลโดยเฉพาะความแตกต่างในปัจจัยที่จำเป็น คือ ความแตกต่างในศรัทธาและความเข้าใจในหลักกรรมและการตรัสรู้ของของพระตถาคตที่เรียกว่า กัมมสกตาสัทธาและตถาคตโพธิสัทธา ซึ่งเป็นปัจจัยเริ่มต้นของระบบจึงเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยประเด็นความแตกต่างในปัจจัยพื้นฐานนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความจำเป็นต้องกำหนดคุณสมบัติพื้นฐานของผู้พัฒนาตน คือ กลุ่มชาวพุทธที่มีปกติศรัทธา คือ ศรัทธาในองค์พระรัตนตรัย และจากการสำรวจเบื้องต้น ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มข้าราชการกรมยุทธศึกษาทหารเรือ เหตุผลที่เลือกกลุ่มตัวอย่างนี้

๑. เป็นกลุ่มชาวพุทธที่รวมตัวกันด้วยความสมัครใจ เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา คือ การสวดมนต์ และทำกิจกรรมที่เป็นกุศลร่วมกัน ทุกวันพุธ เป็นเวลาประมาณ ๒ ชั่วโมง
๒. มีสถานที่แน่นอน และเหมาะสม ทำให้สามารถติดตามผลได้อย่างต่อเนื่อง
๓. จำนวนสมาชิกในกลุ่มมีประมาณ ๓๐-๔๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่มากหรือน้อยเกินไปสำหรับการฝึกปฏิบัติ และติดตามผล(สอบถามหรือสัมภาษณ์)

ด้วยคุณลักษณะของกลุ่มนี้ ผู้วิจัยจึงคัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของชาวพุทธทั่วไปที่มีศรัทธาพื้นฐานในองค์พระรัตนตรัย ไม่แบ่งแยกเพศ อายุ ชั้น วรรณะ และได้ผ่านการพิจารณาเบื้องต้นร่วมกันในการ Focus Group

๔.๔ เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

แผนภูมิที่ ๒๔ : แสดงเครื่องมือที่ใช้ในการประยุกต์ระบบ

เมื่อวิเคราะห์หลักการในการประยุกต์และกลุ่มตัวอย่าง พบประเด็นเพื่อใช้ในการสร้างเครื่องมือ ได้ดังต่อไปนี้คือ

๑) ในระบบการเรียนรู้ธรรมที่จำเป็น ซึ่งประกอบด้วย ระบบรับข้อมูลจำเป็นและระบบคิดแยกคาย ในขั้นกระบวนการ (Process) จะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรนำเสนอหรือสอนรูปแบบการพัฒนาตนเพื่อส่งผ่านข้อมูลความรู้ที่จำเป็น ซึ่งจากการศึกษาในบทที่ ๓ พบว่า ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาในลำดับต้น คือ หลักกรรมและปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า^๓ โดยมีผู้วิจัยจะเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ ผลที่ได้จากการพัฒนาในระบบนี้ คือ สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา รวมทั้งยกระดับขึ้นเป็นภาวนามย-ปัญญา โดยวิธีการตามรู้จิตผ่องใส ตื่น อ่อนโยน ว่องไว ฯ ที่เกิดในกุศลจิต ทำให้เกิดประโยชน์ปัจจุบัน อันนำมาซึ่งความสุขในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันก็เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า และมีประโยชน์อย่างยิ่งซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด

๒) ในระบบปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งประกอบด้วยระบบสำรวม เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ที่สืบเนื่องจากระบบรับข้อมูลจำเป็นและระบบการคิดแยกคาย และตามด้วยระบบปฏิบัติการตามรู้กุศลจิต โดยเริ่มจากการระวัง ป้องกันไม่ให้เกิดอกุศลกรรม ด้วยการสำรวม กาย วาจา ใจ หลังจากนั้น จะเป็นปฏิบัติการตามรู้กุศลจิตที่มีคุณสมบัติ ผ่องใส ตื่น อ่อนโยน ว่องไว ฯ เพื่อพัฒนาอินทรีย์ ทั้ง ๕ ให้เพิ่มมากขึ้น

๓) การประเมินผลด้วยตนเองมีความจำเป็นในทุกะบบ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความก้าวหน้าของผู้ประเมินตน และเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับข้อมูลที่จะย้อนกลับไปเป็นข้อมูลเข้าต่อไป

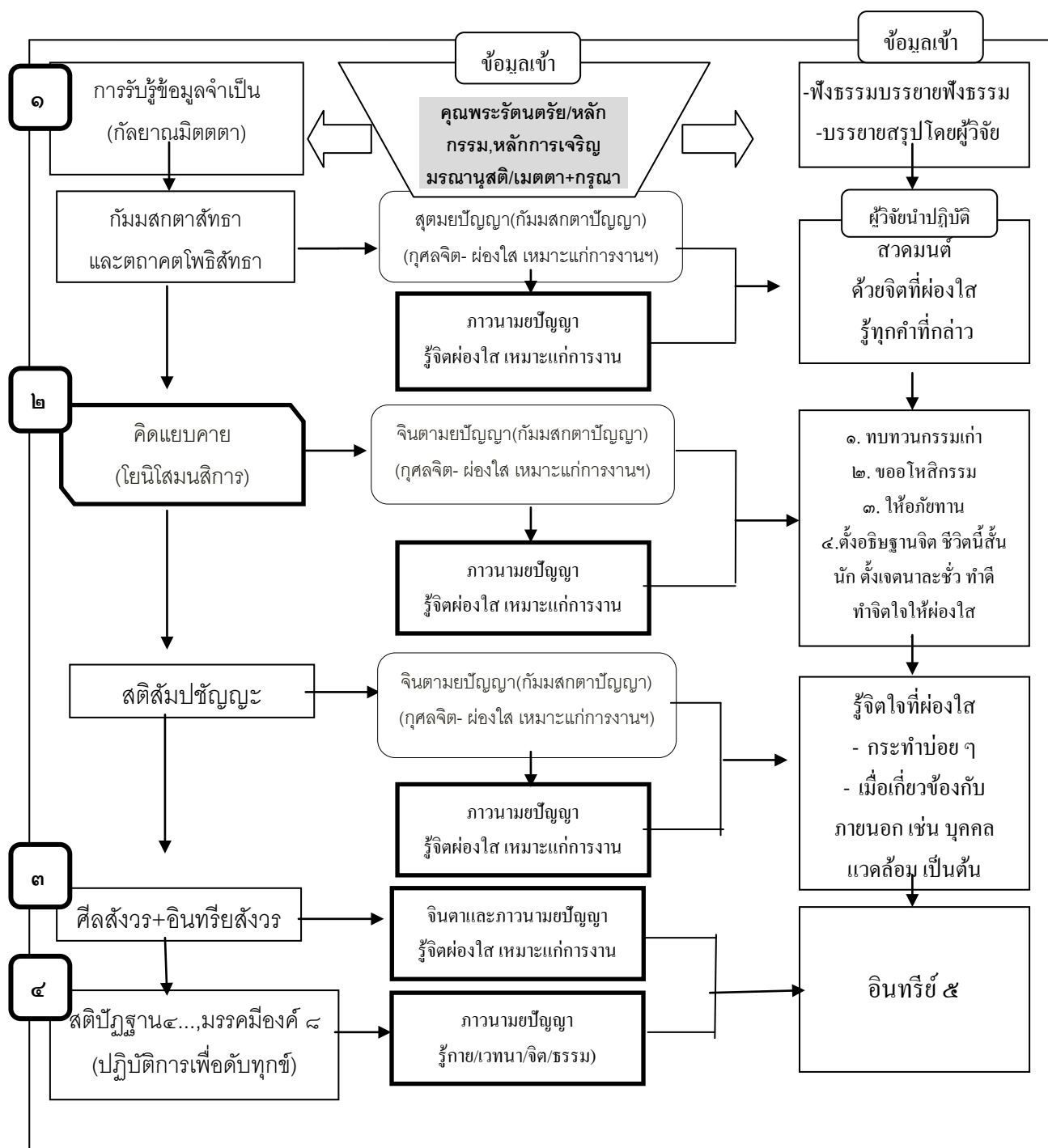
จากประเด็นข้างต้น สามารถสร้างเป็นเครื่องมือที่แบ่งตามกลุ่มตัวอย่าง ได้เป็นเครื่องมือ ๒ ประเภท คือ

(๑) รูปแบบการพัฒนาตนในวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อใช้ประยุกต์ระบบการเรียนรู้ธรรมที่จำเป็นและ ระบบปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

(๒) แบบประเมินตนเอง ประกอบด้วย (ก) แบบประเมินความรู้ เข้าใจในหลักการและวิธีการประยุกต์ (ข) แบบประเมินคุณสมบัติของการพัฒนาตน (ค) แบบประเมินความพอใจหลักและวิธีการพัฒนาตน

^๓ สัทธา ๒ คือ ๑) กัมมผลสัทธา เชื่อกรรมและผลของกรรม,เชื่อกฎแห่งกรรม ๒) ตถาคตโพธิสัทธา หรือ รตนัตถยสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต หรือเชื่อพระรัตนตรัย ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด,๒๕๕๓,) หน้า ๑๔๐-๑๔๑, อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔/๓, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๔๔๓.

แผนภูมิที่ ๒๕ : แสดงรูปแบบการพัฒนาตนในชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุด

๔.๔.๑ การสร้างรูปแบบและการประยุกต์ระบบการพัฒนาดนในประจำวัน

๑. แนวคิดการสร้างรูปแบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

(๑) รูปแบบการพัฒนาศรัทธาและการพิจารณาแยกคายตามหลักกรรมและการเจริญมรณานุสติ/เจริญเมตตา+กรุณา เกิดจากแนวคิด **“การพิจารณาคุณสมบัติของกุศลจิตที่เกิดจากกระบวนการธรรมในแต่ละระบบ”** ดังรูปแบบการพัฒนาศรัทธาและการคิดแยกคายในชีวิตประจำวันต่อไปนี้

(๒) รูปแบบการพัฒนาการสำรวมและปฏิบัติกร ในงานวิจัยนี้ จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาสติสัมปชัญญะที่เกิดจาก การระลึกถึงหลักกรรม มรณานุสติ การเจริญเมตตา+กรุณา และการตามรู้จิตที่ผ่องใส ตื่น รู้ อันเกิดจากสภาวะที่เกิดกุศลจิต

๒. ขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นไปตามขั้นตอนของระบบ

(๑) ขั้นรับข้อมูลจำเป็น

- เปิดเสียงธรรมบรรยายเกี่ยวกับเรื่องกรรม โดยครูบาอาจารย์ที่เป็นที่รู้จักในสังคมไทย เช่น หลวงพ่อจรัญ, พระพรหมคุณาภรณ์, อาจารย์วชิร อินทสระ เป็นต้น

- ศรัทธาในองค์พระรัตนตรัยจากการสวดมนต์ และศรัทธาที่เกิดจากความรู้เรื่องหลักกรรมที่ได้ฟังจากธรรมบรรยาย และสรุปเนื้อหาสาระโดยผู้วิจัย เป็นข้อมูลรับจำเป็น ผ่านกระบวนการสวดมนต์โดยเน้นการตามระลึกในทุกคำที่กล่าวบูชาขององค์พระรัตนตรัย ผลลัพธ์ คือ กุศลจิต^๔ ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือ ผ่องใส สงบ เบา อ่อนโยน คล่องแคล่ว มุ่งตรงต่อกุศล เหมาะแก่การทำงาน ให้รับรู้ถึงกุศลจิตนี้(จิตตามุสสันนา) ผล คือเกิดวิปัสสนาปัญญา

(๒) ขั้นพิจารณาแยกคาย

ขั้นนี้จะให้ความสำคัญกับการพิจารณาเพื่อปรับเปลี่ยนความคิด ทศนคติที่เกิดขึ้นแล้ว เริ่มจากพิจารณาอดีตเหตุหรือการกระทำกุศลกรรมทั้งปวง ด้วยจิตที่ผ่องใส เป็นกลาง เหมาะแก่การงานปล่อยวางหรือละทิ้งโดยการขอโอสถกรรม และพิจารณาอดีตเหตุหรือการกระทำที่บุคคลอื่นกระทำล่วงเกินต่อตนโดยให้อภัยทานต่อกรรมเหล่านั้น พิจารณาถึงชีวิตของคนนี้สั้นนักอาจจะตายได้ใน วันนี้ พรุ่งนี้ ดังนั้น เราทุกคนไม่ควรประมาท เพื่อจะได้ไม่หลงตาย โดยตั้งอธิษฐานจิต ที่จะเพียรพยายามละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้ผ่องใส โดยการทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา พิจารณาทบทวนทุกวัน และมุ่งมั่นตั้งใจทำให้ได้ตามที่ตั้งเจตนาไว้

^๔ ลักษณะของกุศลจิต คือ เป็นจิตไม่เศร้าหมอง ไม่เร่าร้อน เป็นจิตที่ดีที่งาม ที่ฉลาด ที่สะอาด ที่ปราศจากโทษ และให้ผลเป็นสุข ประกอบด้วย คุณสมบัติของจิต เช่น ศรัทธา สติ ทิธี-โอตตปัปะ อโลกะ อโทสะ ตตตม ฆัมมัตตา ปัสสทธิ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา ปาคุญญตา กายและจิตตชูกตา เป็นต้น, ดูรายละเอียดใน มูลนิธิสถานที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท, คู่มือการฟัง พระอภิธรรม เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

(๓) ขั้นการสำรวจ

ขั้นนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติ ต่อเนื่องจากการตั้งอธิษฐานจิต ละชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใส จะให้ความสำคัญกับการลงมือกระทำการละเว้นจากการกระทำชั่ว ระวังไม่ให้กุศลกรรมเกิดขึ้น รวมถึงการระวังความคิด ความรู้สึก เมื่อมีสิ่งต่าง ๆ มากระทบในชีวิตประจำวัน เช่น จากบุคคลรอบข้าง ในครอบครัว ในที่ทำงาน ซึ่งทำให้จิตขุ่นมัว พิจารณาจิตที่ขุ่นมัวโดยการแทนที่ด้วยการพิจารณาหลักกรรม และแผ่เมตตาให้แก่บุคคลเหล่านั้น หมั่นกระทำสมาธิ ด้วยจิตผ่องใสเบิกบานตลอดทั้งวัน จนเกิดความบริสุทธิ์ทั้ง กาย วาจา และใจ

เทคนิคสำคัญที่ต้องกระทำสมาธินับตั้งแต่ ตื่นนอน ก่อนออกจากบ้าน ก่อนเข้าบ้าน ก่อนนอน เป็นต้น เพื่อนำร่องให้ความคิด และทัศนคติ คือ การทำจิตให้ผ่องใส เบิกบาน(ยิ้มจากภายใน) โดยวิธีการถอยกลับมาอยู่ที่ตัวเอง ระลึกถึงพุทธคุณ เช่น สวดอิติปิโส ท่องพุทโธ เป็นต้น หรือ เมื่อจิตขุ่นมัวพิจารณาหลักกรรม เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทุกคนล้วนมีกรรมเป็นของของตน และรอเวลาส่งผล เป็นต้น

(๔) ขั้นปฏิบัติการ

เป็นขั้นปฏิบัติการ โดยการตามรู้จิตที่เกิดกุศลจากการพิจารณาหลักกรรม มรณานุสติ, การแผ่เมตตาในแต่ละวันที่บ้านด้วยตนเอง สำหรับผู้มีประสบการณ์ปฏิบัตินอกจากปฏิบัติการตามรู้กุศลจิตในระหว่างวัน ควรจัดสรรเวลาในทุกวันปฏิบัติการตามแนวทางที่ได้เรียนรู้แล้วจากสำนักปฏิบัติต่าง ๆ

๔.๔.๒ การสร้างแบบประเมินตนเอง

(๑) แนวคิดในการสร้างแบบประเมินตนเอง

การสร้างแบบประเมินตนเองจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในแต่ละระบบ โดยผู้วิจัยใช้ศึกษาจากหลักธรรม ๒ กลุ่ม คือ

ก. กระบวนธรรมอาหารของวิชาและวิมุตติ ซึ่งเป็นกระบวนธรรมที่ดำเนินไปเป็นลำดับ^๕

เสวนาสัตบุรุษ	→	สดับสัทธรรม	→	ศรัทธา	→	โยนิโสมนสิการ	→	สติสัมปชัญญะ
อินทริยสังวร	→	สุจริต ๓	→	สติปัญญาน	→	โพชฌงค์	→	วิชาและวิมุตติ

ข. ลักษณะหรือคุณสมบัติเฉพาะหรือวิเสสลักษณะ^๖ ขององค์ธรรมของธรรมในกลุ่มอาหารของวิชาและวิมุตติและใช้วิเสสลักษณะนี้เป็นตัวบ่งชี้หรือเกณฑ์วัดสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นประกอบด้วย

^๕ อก.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๑๓๖, อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๗๗-๗๙.

^๖ มุลนิธิตถานที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท, คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม ๑, หน้า ๗๖-๑๐๘.

๑) ศรัทธา

ศรัทธา มีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า วิเสสลักษณะ ๔ ประการ ดังนี้คือ ก. มีความเชื่อมั่นใน อารมณ์ที่ดีเป็นลักษณะ^๗ ข. มีการเลื่อมใส เป็นกิจ ค.มีความไม่ขุ่นมัว เป็นผล ง.มีปุชนียวัตถุ เป็นเหตุ ไกล ในทางปฏิบัติยังมีสภาวะธรรมที่เกิดสืบเนื่อง ได้แก่ อัตตสัมมาปณิธิ (การมุ่งมั่น ขวนขวายในอารมณ์)

๒) โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิด หรือ การพิจารณาในใจโดยแยบคาย จะเกิดขึ้นเฉพาะในจิต ที่เป็นกุศลประกอบด้วยปัญญาเท่านั้น วิเสสลักษณะของโยนิโสมนสิการ จึงเป็นการพิจารณาจาก ลักษณะของจิตที่เป็นกุศล คือ ผ่องใส สงบ เบา อ่อนโยน คล่องแคล่ว มุ่งตรงต่อกุศล เหมาะแก่การงาน รวมทั้ง สภาวะธรรมสืบเนื่อง ได้แก่ ฉันทะ (ความปรารถนาที่จะกระทำตามอารมณ์), หิริโอตตปัสสะ (ระอายและเกรงกลัวต่อบาป)

๓) สติ

สติ หมายถึง มีวิเสสลักษณะประกอบด้วย ก. มีความระลึกได้ในอารมณ์เนื่องๆคือมีความไม่ ประมาทเป็นลักษณะ ข. มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ ค. มีการรักษาอารมณ์ เป็นผล ง. มีการจำได้แม่นยำ เป็นเหตุไกล

๔) สัมปชัญญะ

สัมปชัญญะ มีวิเสสลักษณะประกอบด้วย ก. มีความรู้แจ้งซึ่งคุณสมบัติ เป็นลักษณะ ข. มี การกำจัดมิด เป็นหน้าที่ ค. มีความไม่หลงผิด หรือไม่เห็นผิด เป็นผล ง. มีสมาธิ เป็นเหตุไกล

๕) ศีล

ศีล องค์ธรรม คือ เจตนาในการงดเว้นจากการกระทำผิดทางกาย วาจา ใจ วิเสสลักษณะ ประกอบด้วย ก. การชักชวนมีการชักชวนให้งดเว้นการกระทำทุจริต เป็นลักษณะ ข. ขวนขวายให้เกิด การการงดเว้นการกระทำทุจริต เป็นหน้าที่ ค. มีการจัดแจงเป็นผล ง. มีนามขันธ์ทั้ง ๓ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ วิญญาณขันธ์เป็นเหตุไกล

๖) อินทรีย์ ๕ (แสดงไว้ในบทที่ ๓)

จากลักษณะพิเศษของคุณสมบัติหรือองค์ธรรมขององค์ประกอบในแต่ละระบบข้างต้น ที่ แสดงให้เห็นลักษณะ หน้าที่ ผล และเหตุเกิดข้างต้น หากผู้พัฒนาตนทำความเข้าใจลักษณะพิเศษที่ จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาตนที่ถูกต้อง ก็จะทำให้ผู้พัฒนาตนสามารถตรวจสอบ คุณสมบัติเหล่านี้ว่าเกิดขึ้นหรือไม่ได้ด้วยตนเองได้

(๒) ขั้นตอนสร้างแบบประเมินตนเอง

แบบประเมินตนเองจำเป็นจะต้องเกิดขึ้นในทุกๆระบบ เพื่อเป็นการตรวจสอบผลการพัฒนา ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่(เชิงคุณภาพ) มากน้อยเพียงใด(เชิงปริมาณ) ประกอบด้วย

๑) การออกแบบแบบประเมินตน

แบ่งคำถามออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

^๗ บุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาย่อมมีความเชื่อมั่นอย่างมั่นคงในอารมณ์ที่รับอยู่, อภิ.สง.อ.(บาลี) ๑/๑๖๙, อภิ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๙. มูลนิธิสถานที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท, คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม ๑, หน้า ๗๖-๑๐๘

ก. กลุ่มประเมินความรู้ ความเข้าใจ

- วัดดูประสงค์ เพื่อวัดความรู้ ความเข้าใจที่จำเป็นต่อการพัฒนาตน
- เกณฑ์การวัด ประกอบด้วย

(๑) เนื้อหาความรู้ที่จำเป็น จากการศึกษาพบว่า ความรู้เบื้องต้นที่จำเป็นต่อการพัฒนาตน คือ ความรู้เรื่องหลักกรรมและปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

(๒) ตัวบ่งชี้ คือ ความรู้ที่วัดจากผลของคะแนนในการตอบคำถาม

ข. กลุ่มประเมินคุณสมบัติของการพัฒนาตนตามแนวพระพุทธศาสนา

- วัดดูประสงค์ เพื่อวัดคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของการพัฒนาตน
- เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดจะได้จากแนวคิดเกี่ยวกับบุพภาค ๗ ประการแห่งอริยมรรค

โดยใช้ ลักษณะเฉพาะและผลลัพธ์หรือสภาวะที่ปรากฏตามแนวคิดในลักษณะพิเศษหรือวิเศษลักษณะเป็นตัวบ่งชี้ แล้วจากผลของคะแนนในการตอบคำถาม

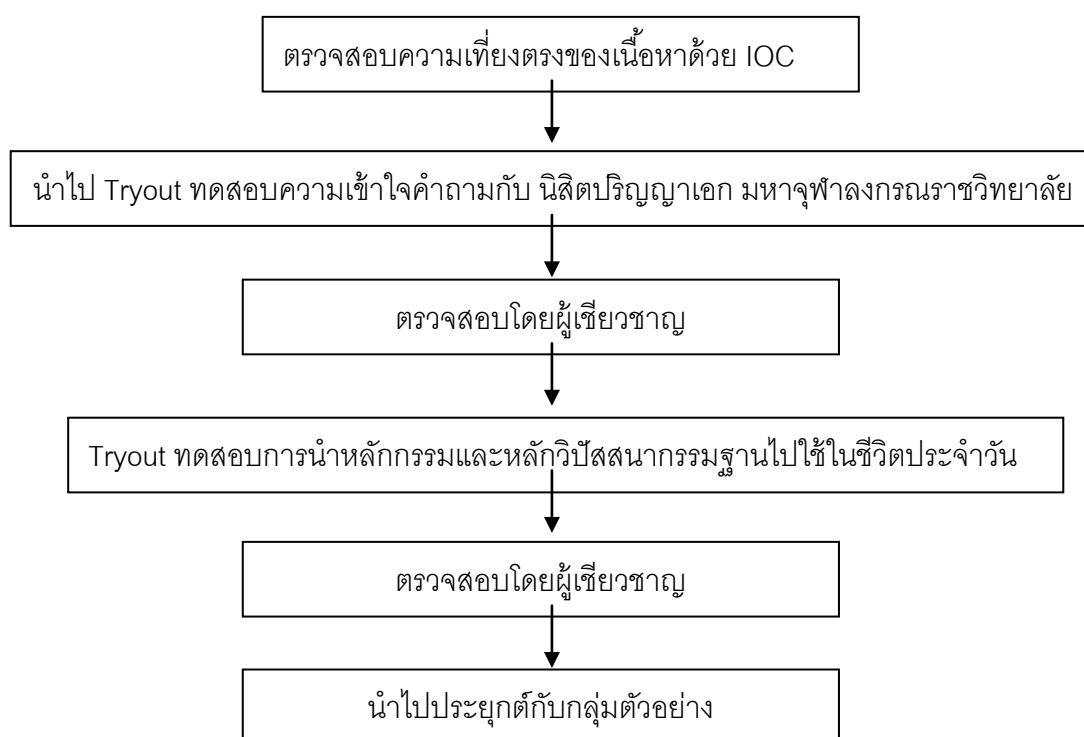
ค. กลุ่มประเมินความพอใจแนวคิดและวิธีการพัฒนาตนตามระบบการพัฒนาตน

- วัดดูประสงค์วัดความพอใจแนวคิดและวิธีการเรียนรู้ ปฏิบัติ และประเมินผลด้วย

ตนเอง

- เกณฑ์การวัด คือ ความเข้าใจเนื้อหา วิธีการ และความพอใจที่ได้เข้าร่วมอบรม ตัวบ่งชี้ คือ ผลคะแนนจากการตอบคำถาม

๒) การตรวจสอบแบบประเมิน

แผนภูมิที่ ๒๖ : แสดงกรอบการตรวจสอบแบบประเมินตนเอง

ก. ใช้ดัชนีวัดความสอดคล้องระหว่างประเด็นคำถามกับเนื้อหาที่ต้องการจะวัด IOC (Item Objective Congruence Index) เพื่อวิเคราะห์ความเที่ยงตรงของเนื้อหาของประเด็นคำถาม ในงานวิจัยนี้แบ่งคำถามเป็น ๓ ส่วน คือ วัดความเข้าใจ วัดคุณสมบัติ และวัดความพอใจ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่าน คือ พระราชสิทธิมนี (วิ), พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล, อาจารย์จำรูญ ธรรมดา

ข. นำไปทดสอบความเข้าใจคำถามนิสิตปริญญาเอกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ระหว่างศึกษารายวิชา วิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๑๕ ท่าน

ค. ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ ๒ ก่อนนำไปทดลองใช้

ผู้เชี่ยวชาญ ๒ ท่าน คือ

- พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร,ดร.
- ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

ง. นำโครงสร้างของแบบประเมินที่ผ่านการปรับปรุงไปทดลองใช้กับกลุ่มนักศึกษาพระอภิธรรมชั้นมัธยมโท ที่อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ที่ผ่านการเรียน หลักสูตรและวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๔๐ ท่าน โดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มเชิงโครงสร้างตามแบบประเมิน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจคำถาม และ ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริง เหตุผลที่เลือกศึกษากลุ่มนี้ เพื่อทดสอบระบบและแบบประเมิน เนื่องจาก เป็นกลุ่มชาวพุทธที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักกรรมและการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผ่าน หลักปฏิจจนุปบาท หลักสมถและวิปัสสนากรรมฐาน อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๑ ปี จัดได้ว่าเป็นผู้พัฒนาตนที่ผ่านระบบรับข้อมูลจำเ็นและคิดแยกคายแล้ว มีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งที่ประสงค์จะได้จากการสัมภาษณ์ คือ การนำความรู้ ความเข้าใจไปใช้ในการดำเนินชีวิต

	คะแนนรวม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	C.V. (สัมประสิทธิ์การกระจาย)	แปลผล
ผลการวิเคราะห์การประยุกต์	๒๑๒๔	๔.๕๓	๐.๕๑	๑๐.๔๖	มาก

จ. ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ ๑ ท่าน ปรับปรุงก่อนนำไปประยุกต์ใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้เชี่ยวชาญ คือ อาจารย์อาณัติชัย เหลืองอมรชัย อาจารย์ประจำอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

๔.๕ วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะเวลาการรวบรวมข้อมูล ๒ สัปดาห์

ครั้งที่ ๑ ระยะเวลา ๑ สัปดาห์

ในสัปดาห์แรกนี้จะให้ความสำคัญกับระบบการรับข้อมูลจำเ็น และการคิดแยกคาย

๑. แนะนำตัวผู้วิจัย แจกเอกสาร ประกอบการบรรยาย

๒. Pre-test ด้วยแบบประเมินตนเอง

๓. นำเสนอระบบการพัฒนาด้านตามแนวพระพุทธศาสนา ขั้นตอนการนำเสนอ
- (๑) เปิดซี.ดี.บรรยายธรรมเกี่ยวกับ หลักกรรมและการให้ผล โดย ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ , หลวงพ่อจรัญ อาจารย์ยวสิน อินทสระ เป็นต้น
 - (๒) นำเข้าสู่แนวคิดและหลักการของระบบการพัฒนาดน
๔. ปฏิบัติร่วมกัน นำโดยผู้วิจัย
๕. Post-Test ตอบคำถาม และแจกซีดีบรรยายหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องกรรม เพื่อให้ผู้พัฒนาได้เรียนรู้ด้วยตนเองโดยการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และผู้วิจัยจะทำหน้าที่กระตุ้นเตือน ด้วย การส่งmail บ้าง ส่ง Message บ้าง

ครั้งที่สอง ระยะเวลา ๑ สัปดาห์

- ในสัปดาห์ที่ ๒ จะให้ความสำคัญกับระบบสำรวมและระบบปฏิบัติการ
- (๑) เปิดซี.ดี.บรรยายธรรมเกี่ยวกับ หลักกรรมและการให้ผล โดย ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ , หลวงพ่อจรัญ อาจารย์ยวสิน อินทสระ เป็นต้น
 - (๓) นำเข้าสู่แนวคิดและหลักการของการสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ เน้นการตามดูกุศลจิต เพื่อเข้าใจสภาวะจิตผ่องใส รู้ สงบ อ่อนโยน เบา ว่องไว และแนะนำเทคนิคนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
 - (๔) ปฏิบัติร่วมกัน นำโดยผู้วิจัย
 - (๕) สรุปเทคนิคเพื่อนำไปปฏิบัติเองที่บ้าน เช่น กำหนดโซนปลอดกิเลสภายในบ้าน, ฝึกยิ้มจากภายในและให้รับรู้การยิ้มนั้น วันละหลาย ๆ ครั้ง เช่น ตื่นนอนตอนเช้า/อาหารเช้า/อาหารกลางวัน/อาหารเย็น/ก่อนนอน เป็นต้น
 - (๖) แจกซีดีธรรม เพื่อนำไปเรียนรู้ด้วยตนเอง
 - (๗) Post-test
 - (๘) สิ้นสุดสัปดาห์ที่ ๒ ผู้วิจัยจะโทรศัพท์เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้พัฒนาดนสอบถาม และทำความเข้าใจเพิ่มเติม(สอบถาม) ประเด็นการสอบถาม
- สอบความเข้าใจหลักและวิธีปฏิบัติของระบบการพัฒนาดน
 - เพิ่มเติมเทคนิค เช่น หาโซนที่ปลอดกิเลส ทำจิตผ่องใส, หมั่นฟังธรรมเกี่ยวกับหลักกรรมและการให้ผล (เป็นการรับข้อมูลจำเป็นอย่างสม่ำเสมอ)

๔.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนน
 - ก. ความเข้าใจ หลักและวิธีการพัฒนาดน/คุณสมบัติของการพัฒนาดน/ความพอใจระบบการพัฒนาดน บรรยายครั้งที่ ๑
 - ข. ความเข้าใจ หลักและวิธีการพัฒนาดน/คุณสมบัติของการพัฒนาดน/ความพอใจระบบการพัฒนาดน บรรยายครั้งที่ ๒

- ค. ความพอใจระบบการพัฒนาดน ครั้งที่ ๑ และ ๒
๒. เปรียบเทียบผลของข้อมูล โดยใช้ t-test
- ก. เปรียบเทียบการวัดความเข้าใจ/คุณสมบัติ ก่อนและหลังการรับข้อมูลจากการบรรยาย ครั้งที่ ๑
- ข. เปรียบเทียบการวัดความเข้าใจ/การนำไปประยุกต์ หลังการบรรยายครั้งที่ ๒ กับการประเมินผลโดยการสอบอารมณ์ (สัมภาษณ์) (วัดความเข้าใจหลังจากนำความรู้สู่การปฏิบัติ

๔.๗ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวัดผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย

๔.๗.๑ ผลของการวัดระบบการเรียนรู้ธรรมที่จำเป็น ซึ่งประกอบด้วย ระบบรับข้อมูลเข้า และระบบคิดแยกคาย

๑) ผลของการวัดความเข้าใจหลักและวิธีการประยุกต์ระบบรับข้อมูลเข้าและคิดแยกคาย

	Mean	S.D.	Paired Difference Mean	Paired Difference S.D.	t (t-test)	df
เข้าใจก่อนอบรม ๑	๑๕.๒๘	๓.๙๕๓	๓.๕๐	๓.๓๑๒	๕.๙๗๘	๓๑
เข้าใจหลังอบรม ๑	๑๘.๗๘	๒.๖๘๕				

การทดสอบคะแนนของผู้พัฒนาดน มีคะแนนความเข้าใจและการประยุกต์ก่อนอบรมครั้งที่ ๑ เฉลี่ย เท่ากับ ๑๕.๒๘ คะแนน และมีคะแนนความเข้าใจและการประยุกต์หลังอบรมครั้งที่ ๒ เท่ากับ ๑๘.๗๘ คะแนน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนสอบทั้งสองครั้ง พบว่า คะแนนสอบ หลังการอบรม ครั้งที่ ๑ สูงกว่าก่อนอบรมครั้งที่ ๑ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ความหมายค่าต่าง ๆ

Mean หมายถึง คะแนนเฉลี่ยการทดสอบ

S. D. หมายถึง ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานคะแนนทดสอบ

Paired Difference Mean หมายถึง ค่าเฉลี่ยความแตกต่างของคะแนน

S.D. Paired Difference หมายถึง ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของความแตกต่างของคะแนน

df หมายถึง จำนวนคู่ของการเปรียบเทียบ

๒) ผลการวัดคุณสมบัติของการรับข้อมูลจำเป็นและการคิดแบบคาย

	Mean	S.D.	Paired Difference Mean	Paired Difference S.D.	t (t-test)	df
คุณสมบัติก่อนอบรม๑	๒๐.๘๔	๒.๑๒๗	๐.๙๑	๑.๖๗๓	๓.๐๖๕	๓๑
คุณสมบัติหลังอบรม๑	๒๑.๗๕	๒.๓๖๙				

การทดสอบคะแนนของผู้พัฒนาตน มีคะแนน คุณสมบัติก่อนอบรมครั้งที่ ๑ เฉลี่ย เท่ากับ ๒๐.๘๔ คะแนน และมีคะแนน คุณสมบัติหลังอบรมครั้งที่ ๑ เท่ากับ ๒๑.๗๕ คะแนน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนสอบทั้งสองครั้ง พบว่า คะแนนสอบ คุณสมบัติหลังอบรมครั้งที่ ๒ สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔.๗.๒ ผลของการวัดระบบปฏิบัติการธรรมสมควรแก่ธรรม ประกอบด้วย ระบบสำรวมและระบบปฏิบัติการ

๑) ผลของการวัดความเข้าใจหลักและวิธีการประยุกต์

	Mean	S.D.	Paired Difference Mean	Paired Difference S.D.	t (t-test)	df
เข้าใจหลังอบรม ๒	๒๓.๑๓	๑.๘๗๙	๐.๓๔	๐.๗๐๑	๑.๗๗๕	๓๑
เข้าใจจากสัมภาษณ์	๒๓.๔๗	๑.๗๓๖				

การทดสอบคะแนนของผู้พัฒนาตน มีคะแนนความเข้าใจและการประยุกต์หลังอบรมครั้งที่ ๒ เฉลี่ย เท่ากับ ๒๓.๑๓ คะแนน และมีคะแนนความเข้าใจและการประยุกต์จากการสัมภาษณ์ เท่ากับ ๒๓.๔๗ คะแนน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนสอบทั้งสองครั้ง พบว่า คะแนนสอบ จากการสัมภาษณ์ สูงกว่าหลังอบรมครั้งที่ ๒ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) ผลการวัดคุณสมบัติของการสำรวจและปฏิบัติการตามรู้คุณจิต

	Mean	S.D.	Paired Difference Mean	Paired Difference S.D	t (t-test)	df
คุณสมบัติหลังอบรม ๒	๔๐.๕๓	๙.๓๗๗	๒.๒๘	๔.๔๐๘	๒.๙๒๗	๓๑
คุณสมบัติจาก สัมภาษณ์	๔๒.๘๑	๙.๒๘๖				

การทดสอบคะแนนของผู้พัฒนาตน มีคะแนน คุณสมบัติก่อนอบรมครั้งที่ ๒ เฉลี่ยเท่ากับ ๔๐.๕๓ คะแนน และมีคะแนน คุณสมบัติหลังอบรมครั้งที่ ๒ เท่ากับ ๔๒.๘๑ คะแนน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนสอบทั้งสองครั้ง พบว่า คะแนนสอบ คุณสมบัติหลังอบรมครั้งที่ ๒ สูงกว่า ก่อนเรียนอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓) ผลการวัดความพอใจระบบการพัฒนาตนเอง

ผลการวิเคราะห์ความพอใจ	อบรมครั้งที่ ๑	อบรมครั้งที่ ๒
คะแนนรวม	๕๖๘	๖๕๕
ค่าเฉลี่ย	๓๕๕	๔.๐๙
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	๐.๔๔	๐.๓๙
C.V. (%)	๑๒.๓๑	๙.๕๓
แปลผล	มาก	มาก

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้พัฒนาตนมีความพอใจกับรูปแบบของการพัฒนาตนในเกณฑ์มาก ทั้ง ๒ ครั้ง

๔.๘ สรุปรูปแบบระบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน

การนำเสนอรูปแบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นส่วนของการพัฒนาโครงสร้างต้นแบบที่ได้จากการบูรณาการกระบวนการอาหารของวิชาวิมุตติกับทฤษฎีระบบเพื่อให้เหมาะสมกับการไปใช้จริง และนำไปประยุกต์กับกลุ่มตัวอย่าง ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบและประยุกต์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดความเข้าใจหลัก วิธีการและคุณสมบัติของการพัฒนาดนในแต่ละระบบ โดยประยุกต์ผ่านรูปแบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน ที่สร้างขึ้นจากหลักการสร้างปัญญา ๓ คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาในชีวิตประจำวัน โดยการให้ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาดน ประกอบด้วยหลักกรรมและการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพื่อใส่เป็นข้อมูลในขั้นตอนการรับข้อมูลจำเป็น ต่อจากนั้นก็เข้าสู่ระบบการคิดที่ถูกต้อง แยกคาย เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และหากความคิดเป็นไปอย่างถูกต้องถูกทาง ผลลัพธ์ที่ได้จะเกิดเป็นกุศลจิตที่มีลักษณะ ผ่องใส ตื่น รู้ สงบ อ่อนโยน ว่องไว ฯลฯ หลังจากนั้น จะเป็นภาคการปฏิบัติ ที่เริ่มจากการระงับในการทำกุศลกรรมทั้งปวงจนเกิดความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจ ทำยที่สุดจะเป็น ปฏิบัติการตามรู้สภาวะกุศลจิตที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ข้อมูล การคิด การสำรวม ผลจากประยุกต์ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ทั้งความเข้าใจหลักการ วิธีการและคุณสมบัติของการพัฒนาดนหลังการอบรมสูงขึ้น รวมทั้งผู้พัฒนาดนมีความพอใจระบบการพัฒนาดนนี้ในเกณฑ์มาก แสดงให้เห็นว่า การศึกษาหลักกรรม และปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง จะทำให้เกิดศรัทธา เกิดความเข้าใจ เกิดความมุ่งมั่นและแรงปรารถนาในการปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธองค์ เกิดจิตที่เป็นกุศลที่สามารถรับรู้ได้ และการตามรู้จิตที่เป็นกุศล (จิตตานุปัสสนา) นี้สามารถนำไปสู่วิปัสสนาปัญญาหรือภาวนามยปัญญาในชีวิตประจำวัน

งานวิจัยนี้ จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงขั้นตอนการพัฒนารูปแบบเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาดน ซึ่งจากการศึกษา พบหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. ความรู้แม้จะมีมากมายแต่ที่จำเป็นต่อการพัฒนาดนตามแนวพระพุทธศาสนา คือ ความในเรื่องราวกรรมและการให้ผลของกรรม และวิธีการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และความรู้เหล่านี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้น ที่จะนำไปสู่ศรัทธาและกระบวนการคิดถูกต้องถูกทางอันจะนำไปสู่ความปรารถนาที่จะปฏิบัติตนชอบ ปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. การปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในงานวิจัยนี้ คือ การปฏิบัติตามรู้สภาวะของกุศลธรรมที่เกิดขึ้นจากศรัทธาและการคิดที่ถูกต้องถูกทาง ด้วยจิตบริสุทธิ์จากการสำรวมระงับไม่ให้อกุศลธรรมขึ้น ซึ่งสามารถจะทำได้ในทุกที่ทุกเวลา

ดังนั้น ระบบและกระบวนการพัฒนาดนตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติได้ด้วยหลักการ ๒ ประการดังกล่าว เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาดนไปเป็นลำดับ ทั้งเป็นการปฏิบัติโดยลำพังหรือปฏิบัติร่วมกับแนวทางอื่นจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายสูงสุดในอนาคตต่อไป